

Kaikuja valtamerentakaisesta keskustelusta

MATTI KALLIOKOSKI

Tatu Vanhanen pohdiskeli *Politiikka* 2/1995:ssä etnisten ryhmien älykkyyseroja politiikan selittäjinä. Samassa lehdessä oli jo Jaakko Nousiaisen napakka vastaus Vanhaselle, mikä olisi varmaan riittänyt keskusteluksi tältä erää, jos kyse olisi vain yksittäisestä puheenvuorosta. Vanhasen ajatukset liittyvät kuitenkin laajempaan keskusteluun, joka ei juurikaan ole ennen Vanhasta rantautunut Suomeen.

Kyseessä on keskustelu erilaisten henkisten, erityisesti intellektuaalisten tekijöiden merkityksen korostumisesta yhteiskunnan muutoksen yhteydessä. Keskustelusta voi erottaa kaksi päälinjaa, joista toinen keskittyy Vanhasen tavoin etnisten ryhmien välisiin älykkyyseroihin ja hakee niille geneettisiä selityksiä. Toinen päälinja taas tutkii enemmän yhteiskuntaa, pohdii, miten sen rakenteet suosivat tietyillä ominaisuuksilla varustettuja ihmisiä, ja etsii merkkejä näiden muutosten aiheuttamasta uudeltaisesta sosiaalisesta kerrostumisesta.

Vanhanen näkyy tarttuneen geneettisen päälinjan kuuluisimpaan teokseen vasta loppukesällä ilmestynyttä kirja-arviota tehdessään (HS 13.8.1995). Koska Vanhanen ei kuitenkaan ilmeisesti ollut tutustunut kirjaan laatiessaan puheenvuoroaan *Politiikka*-lehteen, en puutu viime viikkoina käytyyn päivälehtikeskusteluun sen tarkemmin. Useimmat siinä esitetyt argumentit on voitu lukea ulkomaisista lehdistä jo viime vuoden syksyllä. Siksi käsittelen seuraavassa enemmän Vanhasen väitteiden ulkomaisia vastinpareja.

Sinänsä kirja-arviot ovat hyvä tapa tuoda ul-

komaista keskustelua Suomeen. Yhteiskunnallisemmän päälinjan edustajista Vanhanen olisi voinut ottaa arvioonsa mukaan esimerkiksi hiljattain ilmestyneen David Perkinsin (1995) kirjan, johon on koottu edustava katsaus älykkyys-tutkimuksesta, joka geenien ja älykkyysosamäärän sijaan keskittyy ympäristötekijöihin ja laajempaan älykkyyskäsitteeseen.

Ristiriitainen kellokäyrä

Runsain aiheen tiimoilta syntynyt mielipide-ryöppy nähtiin viime vuoden syksyllä Yhdysvalloissa, kun siellä ilmestyi bestselleriksi noussut kirja *The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life* (Herrnstein ja Murray 1994). Omassa *Politiikka*-lehden kirjoituksessaan Vanhanen on jäänyt tuosta kirjasta ja keskustelusta vain vaaksan päähän. Hän nimittäin käyttää lähteenään yli 800-sivuisen kirjan tekijöiden kymmensivuista artikkelia *The New Republic* -lehdessä (Murray ja Herrnstein 1994). Samaisessa *Bell Curve* -teemanumerossa olisi ollut kirjoittajille parikymmentä vastinetta, jotka olisivat antaneet vähemmän yksioikaisen kuvan rotujen älykkyyseroista.

Itse kirjakin on jo lähtökohdiltaan ristiriitainen. Toinen kirjoittajista, kirjan ilmestymisen aikaan kuollut Richard Herrnstein oli psykologi, jonka ajattelu perustui oletuksiin yhden yleisen älykkyystekijän (*g*) olemassaolosta ja tämän älykkyuden geneettisestä periytymisestä. Toinen kirjoittaja Charles Murray puolestaan on sosiologi, joka vuosien ajan on keskittynyt

kirjoissaan arvioimaan ja arvostelemaan uusliberalistisesta (tai amerikkalaisittain konservatiivisesta) näkökulmasta erityisesti sosiaalipoliittikkaa. Hänen näkökulmastaan älykkyyden periytyvyydellä ei ole niin keskeistä merkitystä, vaan hän keskittyy antamaan melko pragmaattisia mutta sitäkin kiistanalaisempia poliittikkasuosituksia.

Kirjaan on siis sisäänrakennettu sama perusristiriita, joka on leimannut koko aiheesta käytävää keskustelua: haetaanko kulttuurieroista riippumatonta biologista selitystä vai tarkastellaanko tiettyä yhteiskuntaa ja sen ajankohtaisia ilmiöitä ja jätetään älykkyyserojen syiden selvittäminen vähemmälle. Valitettavasti näyttää siltä, että Murray ja Herrnstein ovat ratkaisseet ristiriidan tekemällä hyvinkin yksityiskohtaisia johtopäätöksiä Yhdysvaltojen koulu- ja sosiaaliturvajärjestelmästä ja perustelemalla niitä biologisella determinismillä.

Bell Curve onnistui kuitenkin sisäisestä ristiriitaisuudestaan huolimatta käynnistämään vertaansa vailla olleen mielipiteenvaihdon. Yksi syy neljännesmiljoonan kirjan myyntiin oli tietysti se, että erityisesti sosiaali- ja koulutuspoliittisilta osiltaan se oli hyvin ajankohtainen ja jatkoi aikaisempaa yhteiskunnallista keskustelua. Vähintään yhtä suuri syy tai ansio oli kuitenkin sillä, että kirja oli erittäin huolellisesti toimitettu ja kansantajuistettu. Siinä oli selkeät tiivistelmät, vaikuttava grafiikka, vastaansanomattomalta tuntuva empiirinen pohja ja liitteitä myöten lukijajäystävällinen ote (tyyliin 'Tilastotiedettä ihmisille, jotka ovat varmoja, etteivät voi oppia tilastotiedettä'; liite 1). Siis tieteellistä arvovaltaa helposti omaksuttavassa paketissa – ainakin Suomessa harvinainen yhdistelmä.

Korrelaatio vai kausaatio

Kirjan ja yleisemmin koko aihepiirin sisäinen ristiriitaisuus näkyi myös viimesykyisyssä keskustelussa. Toiset puhuivat genetiikasta ja toiset sosiaalipoliittisista, eivätkä nämä tasot kohdanneet. Joitakin yhteisiä piirteitä puheenvuoroista oli kuitenkin löydettävissä.

Keskeisin ja samalla painavin vasta-argumentti Murrayn ja Herrnsteinin ajatuskululle oli heidän poissulkemismetodinsa heikkous: koska

(heidän mukaansa) kaikki muut älykkyyseroja selittävät tekijät kuten koulutus- tai sosioekonominen tausta oli eliminoitu, jäljelle jääneen eron täytyy selittyä etnisellä taustalla sinänsä, siis geneeillä. Näin täydellinen poissulkeminen on käytännössä ja teoriassakin mahdotonta. Kun vielä geneettiseltä taustaltaan samanlaisten ryhmien saamat tulokset vaihtelevat eri yhteiskunnissa, näyttäisi luontevammalta, että selitys löytyisi sosiaalisista ja kulttuurisista tekijöistä (ks. esim. Ramos 1994).

Sama kritiikki toisessa muodossa löytyy puheenvuoroista, joissa kirjoittajia muistutetaan tilastotieteen perusasioista. Jos kahden ilmiön välillä on korrelaatio, se ei tarkoita, että kyseessä olisivat syy ja seuraus, kausaatio (ks. esim. Brown 1994).

Toinen keskeinen kriittinen huomautus koskee yleisemmin älykkyyden käsitettä ja sen käyttämistä sosiaalisten ilmiöiden selittäjänä. Puheet niin sanotusta g-tekijästä eli yhdestä yleisestä älykkyystekijästä ovat jääneet vanhentuneina sivuun viime vuosikymmeninä psykologisen tutkimuksen edistyessä. Kirjoittajat kuitenkin käyttävät sen enempiä kyseenalaistamatta kautta linjan yhtä ainutta lukua yksilön älykkyyden kuvaajana (Grobstein 1994). Tuntuu varsin erikoiselta, että tällä tavoin määriteltyä älykkyyttä käytetään selittämään muun muassa lasten syntymistä avioliiton ulkopuolella. Ilman tarkempaa tutkimustakin voisi olettaa, että kirjassa käytetty, kulttuuritekijöistä riippumattomaksi tarkoitettu selitysmalli ei ole sovellettavissa samalla tavoin toisaalta Yhdysvaltojen mustaan väestöön ja toisaalta vaikkapa pohjoismaisiin yhteiskuntiin.

Vielä perusteellisemmin kirjan ajatuskulun voi kyseenalaistaa kysymällä, ovatko edes rodut geneettisesti mielekkäitä käsitteitä. Pelkään ihonväriin perustuva ja kokonaisen maanosan yhteen niputtava jaottelu ei välttämättä tarjoa yhteiskunnallisille ilmiöille selityspohjaa, joka olisi vahvempi kuin sosiaalisin tai kulttuurisin perustein tehty jako (Judis 1994).

Lopuksi voi vielä kysyä, ovatko kirjassa tehdyt poliittiset johtopäätökset niin yksiselitteisiä kuin kirjoittajat haluavat esittää. Vaikka hyväksyisikin kirjoittajien havainnot, niiden avulla voisi perustella yhtä hyvin uusoikeistoista kuin marxilaistakin politiikkaa (Genovese 1994; Ryan 1994).

Mitä jäi jäljelle?

Jotta Vanhasen esittelemät hypoteesit etnisten ryhmien älykkyyseroista esimerkiksi teollisen teknologian viennin vaihtelevan menestyksen selittäjinä saisivat kantavuutta, niiden täytyisi selvittää vielä monta testiä. Pitäisi osoittaa, että älykkyyys voidaan puristaa jonkin mielekkään mittarin asteikolle; että lähinnä ihonvärin määrittävien geenien perusteella tehdyt rotujaottelut olisivat nimenomaan geneettisesti mielekkäitä; että näin määritelty älykkyyys poikkeaisi merkittävästi näin määriteltyjen etnisten ryhmien välillä; että älykkyyserot voitaisiin selittää nimenomaan geneettisistä syistä eikä esimerkiksi sosiaalisista tai kulttuurisista syistä johtuviksi ja niin edelleen. Lopulta pitäisi vielä osoittaa, että etnisten ryhmien älykkyyserojen ja teollisen teknologian vientimenestyksen erojen välillä vallitsisi todellakin kausaatio eikä pelkkä korrelaatio.

Ulkomaisten keskustelun valossa Vanhasen toteamus, jonka mukaan väite etnisten ryhmien älykkyyserojen olemassaolosta näyttää osoittautuvan paikkansapitäväksi, vaikuttaa peräti ennenaikaiselta. Vielä kaukaisemmalta tuntuu mahdollisuus käyttää näitä eroja hyvin lyhyen aikavälin ilmiöiden selittämiseen. Kokonaan aihetta ei kuitenkaan kannata kuopata. Tiukasta biologismista irtautumalla ja yhteiskunnalliseen kysymyksenasetteluun keskittymällä tuloksia voisi olla odotettavissa. Yhteiskunta-

tieteellisellä koulutuksella tuotetaan kaikesta huolimatta parempia yhteiskuntatieteilijöitä kuin biologeja.

LÄHTEET

- Brown, Cuda (1994): Bell Curve: Conservative Manifesto. *Meanderings*, October 25, s. 2–5.
- Genovese, Eugene D. (1994): Living with Inequality. *National Review* XLVI:23, s. 44–46.
- Grobstein, Paul (1994): Letter to the Editor. *The New York Times Book Review*, November 13.
- Herrnstein, Richard J. & Charles Murray (1994): *The Bell Curve. Intelligence and Class Structure in American Life*. The Free Press, New York.
- Judis, John B. (1994): Taboo You. *The New Republic*, October 17, s. 18.
- Murray, Charles & Richard J. Herrnstein (1994): Race, Genes and I.Q. – An Apologia. *The New Republic*, October 17, s. 27–37.
- Nousiainen, Jaakko (1995): Kommentti: Etnisten ryhmien älykkyyserot politiikan selittäjinä. *Politiikka* 37:2, s. 151.
- Perkins, David (1995): *Outsmarting IQ – The Emerging Science of Learnable Intelligence*. The Free Press, New York.
- Ramos, Dante (1994): Base Data. *The New Republic*, October 17, s. 10.
- Ryan, Alan (1994): Apocalypse Now? *The New York Review of Books* XLI:19, s. 7–11.
- Vanhanen, Tatu (1995a): Vertaileva politiikan tutkimus: näköaloja ja lähestymistapoja. *Politiikka* 37:2, s. 142–150.
- Vanhanen, Tatu (1995b): Älykkyyden tabu murtuu. Amerikkalaistutkijat selittävät luokkarakennetta älykkyyseroilla. *Helsingin Sanomat* 13.8.1995, s. B7.